

УДК 378.4
Д 53

Оксана ДМИТРИШИН
orcid.org/0000-0002-5116-7439

ЗМІСТ І ФОРМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ (1950 – 1990 рр.)

У статті проаналізовано основні підходи до розуміння змісту і форм науково-дослідницької роботи студентів класичних університетів України (другої половини XX ст.). Автор, відповідно до виділених ним етапів діяльності, пропонує специфіку організації студентської науки упродовж другої половини XX ст., наводить приклади організації різноманітних форм НДРС.

Ключові слова: класичні університети, студентство, зміст, форми студентська науково-дослідницька робота студентів, етапи діяльності.

Постановка проблеми. На сьогодні студентська наука є питанням роздумів і досліджень. У Законі України «Про вищу освіту» провідним завданням освітньої політики визначена державна підтримка наукової діяльності. Розв’язання цього завдання сприятиме формуванню наукової еліти нації, підвищенню потенціалу держави. У цьому контексті доречним є вивчення й творче використання надбань студентської наукової роботи минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-дослідницька діяльність студентів є історико-педагогічною проблемою, яка потребує вивчення та глибокого аналізу з урахуванням вже набутого досвіду (М. Касьяненко, В. Костюк, А. Плахова та ін.). Проблеми науково-дослідницької роботи студентської молоді в історичному аспекті розглянуто у наукових працях В. Галузинського, Е. Спіцина, М. Євтуха та ін. Серед науковців, які детально працюють над дослідженнями науково-дослідницької роботи студентів, можна виокремити С. Єфремова, Т. Мишковську, Л. Прокопів, М. Чепіль та ін.

У науковій розвідці С. Єфремова визначено передумови організації, обґрунтовано і охарактеризовано етапи розвитку, узагальнено практичний досвід організації професійно спрямованої науково-дослідницької роботи

студентів у другій половині ХХ ст. [5, 22]. Питання формування дослідницьких умінь студентів технічних університетів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін дослідив у дисертаційній роботі А. Нізовцев.

У згаданих дослідженнях усе ж немає комплексного аналізу в історичному аспекті специфіки організації науково-дослідницької роботи студентів у класичних університетах. Актуальність проблеми та об'єктивна потреба історико-педагогічного аналізу зазначених питань і недостатня ступінь їх вивченості зумовили вибір теми статті.

Метою статті є розкриття змісту і форм організації студентської наукової роботи у класичних університетах (друга половина ХХ ст.). Задля досягнення окресленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати нормативно-правову базу з питань науково-дослідницької роботи студентів, розглянути в історичному аспекті вітчизняні напрацювання з теми наукової розвідки, задля їх творчого використання.

Для кращого розуміння проблеми дослідження зауважимо, що у 1945/46 навчальному році в Україні діяло 7 класичних університетів: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський і Чернівецький, Ужгородський, з 1965 р. до них приєдналися ще 2 – Донецький, Сімферопольський університети [2], а з 1985 р. – класичним став ще й Запорізький державний університет.

Післявоєнне середовище та соціокультурні умови розвитку суспільства, що склалися в Україні (УРСР) у кінці 40 – початку 50-х рр. ХХ ст., розкрили специфіку науково-дослідницької роботи студентів класичних університетів України. Одним із перших законодавчих актів з питань науково-дослідницької роботи студентів у післявоєнний період була постановою Міністерства освіти УРСР «Про стан і заходи щодо поліпшення науково-дослідної роботи у вузах УРСР» (1948 р.). У ній наголошувалося на необхідності розвитку студентської науки в університетському середовищі [6, 6 – 9].

У цей час найбільшого поширення набирали доповіді студентів під час лекцій, семінарських занять, студентські наукові гуртки.

На початку 50-х рр. ХХ ст. на базі студентських гуртків створювалися студентські наукові товариства, метою яких було поглиблене вивчення різноманітних аспектів науки й техніки. Вони займалися створенням гуртків, розробкою тематики наукових досліджень. Поширеною формою наукової роботи студентів у класичних університетах були студентські наукові конференції, конкурси студентських наукових робіт, які присвячувалися підсумкам роботи за рік. Практикувалось також проведення тематичних та ювілейних конференцій [2, 62].

У травні 1949 р. в Україні пройшов перший республіканський конкурс на кращу наукову студентську роботу, у якому взяли участь пред-

ставники усіх 7 університетів України, у тому числі з української мови та літератури, іноземних мов [2].

На наше переконання, конкурси студентських наукових робіт, хоча і були дещо заідеологізованими, все ж мали багато позитивного: сприяли розвитку творчого мислення, умінню бачити наукові проблеми.

З урахуванням певних змін у 1953 р. було затверджено «Положення про науково-дослідну роботу студентів», відповідно до якого їхня тематика тісно пов'язувалася з науковою роботою на кафедрах; обов'язки з керівництва НДРС у ВНЗ були покладені на ректора, деканів, завідувачів кафедри [9].

У класичних університетах урізноманітнювалися форми організації студентської науки. На початку 1960 р. поширення набули такі форми організації НДРС, як наукові експедиції, «студентські університети». Наприклад, у Чернівецькому університеті студенти брали участь у роботі постійної комплексної експедиції з вивчення природи та історії Карпат і Прикарпаття. Зокрема, студенти 1 і 2 курсів історичного факультету працювали в археолого-етнографічній експедиції [1, 83].

У Львівському університеті імені Івана-Франка з метою підвищення естетично-художніх знань студентів у квітні 1959 р. було створено «університет естетичного виховання». Заняття зі студентами проводилися із таких циклів: естетика, культурне виховання, музика, образотворче мистецтво та архітектура, театр, кіно, для них організовували цікаві лекції, зустрічі з композиторами, екскурсії до музеїв Львова тощо [1, 194].

Уважаємо, що така форма була доцільною і цікавою, адже сприяла не тільки науково-дослідницькій роботі, але й розширенню знань студентів, розвитку їх загальної культури.

У травні 1968 р. було затверджене «Типове положення про студентські конструкторські, дослідницькі, проектні, технологічні та економічні бюро вищих навчальних закладів». Згідно з ним наукова робота студентів університетів розглядалась засобом підвищення якості підготовки та виховання спеціалістів [11, 61].

На цьому етапі виникала потреба у якісній підготовці випускників університетів, особливо гуманітарного профілю. І надалі найбільше поширення у науковому середовищі класичних університетів мали студентські наукові гуртки. Вони здебільшого організовувались при загальнонаукових та спеціальних кафедрах, у наукових підрозділах університетів. У них студенти писали анотації і реферати з вітчизняної та іноземної літератури, оволодівали навичками проведення експерименту й обробки отриманих результатів, готували повідомлення, з якими виступали на засіданнях гуртків, наукових семінарах тощо [11, 17].

За даними джерельної бази, на початку 70-х рр. XX ст. у Київському університеті імені Тараса Шевченка працювало 120 наукових гурт-

ків і проблемних груп (3 000 студентів). Тут діяли проблемні групи, до кожної з яких входили 5 – 10 студентів [8, 17 – 18].

Загалом основним завданням студентської наукової роботи у цей час у класичному університеті стало «виконання науково-дослідних робіт, які сприяють підвищенню якості підготовки спеціалістів, суспільному і «науково-технічному прогресу» [13, 102].

На початку 70-х рр. XX ст. поширення набирають студентські наукові товариства [8, 38]. Наприклад, студентське наукове товариство Харківського університету на початку 70-х рр. XX ст. працювало на кафедрах університету. Майже 300 студентів були залучені до науково-дослідної роботи в інститутах АН УРСР і галузевих НДІ. В університеті працювало приблизно 60 наукових гуртків. У студентських наукових конференціях брали участь молоді науковці з Польщі та НДР [8, 36].

Період 70-х рр. XX ст. рясніє «Положеннями» щодо студентської наукової роботи. 1 червня 1973 р. виходить ще одне «Положення про республіканський конкурс студентських наукових робіт з природничих наукових і гуманітарних наук», затверджене Постановою Колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР та Секретаріату ЦК ЛКСМ України [3, 130]. У ньому наголошувалося на необхідності проведення конкурсів студентських наукових робіт.

Згідно з «Положенням про науково-дослідну роботу студентів вищих навчальних закладів», затвердженого наказом міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 7 лютого 1974 р. науково-дослідницька робота студентів розподілялась на «ту, яка включається у навчальний процес і виконується в позааудиторний час» [9, 17].

Науково-дослідницька робота, яка організовувалася у позааудиторний час включала: роботу у студентських наукових гуртках, участь студентів групами чи в індивідуальному порядку у виконанні держбюджетної чи госпдоговірної тематики, у роботах з творчої співпраці та індивідуальних планів викладачів; роботи у студентських науково-інформаційних та ін. бюро, у творчих майстернях та студіях; лекторської роботи з поширення знань в області науки, техніки та культури [9, 17].

У 1970 – 1975 рр. ставлення до НДРС з боку держави дещо змінилось і стало більш контрольованим. У літературі того періоду ми знаходимо інформацію про потребу введення розділу «НДРС» до перспективних та річних календарних планів роботи кафедр. Чимало збірників наукових студентських праць того часу засвідчують можливість студентом публікувати свої дослідження, брати участь у наукових конференціях, форумах тощо. Науково-дослідницька робота завершувалася обов'язковим звітом студентів, повідомленням на засіданні гуртка чи на студентському науковому семінарі кафедри [9, 18].

Поширеними у класичних університетах у 70-х рр. XX ст. було проведення студентських олімпіад, конференцій, які організовувалися відповідними й кафедрами за певним фахом [13, 105].

Ось що читаємо про організацію студентської наукової роботи у статті студента Київського університету: «У розвитку НДРС важливим заходом є планування кафедрами студентських досліджень. Лише у 1968 році 10 студентів університету було нагороджено медалями, 24 – дипломами МВССО СРСР... Популяризація студентської науки здійснювалася через університетські збірники, які існували у кожному університеті. Зокрема, у газеті «Київський університет» була спеціальна рубрика «Студентська наука» [8, 18 – 19].

Поширеними формами НДРС у класичних університетах були: самостійна наукова розробка студентами тем за профілем кафедр; участь у тематичних, проблемних групах при розробці комплексних проблем, написання дипломних робіт з подальшим їх обговоренням; участь у конкурсах, олімпіадах тощо [12, 4].

У другій половині 70-х рр. XX ст. до програми наукової роботи студентів були введені комплексні плани організації науково-дослідницької роботи, які були більш регламентованими і чіткіше виписаними, ніж попередні.

У 1979 р. був прийнятий «Приблизний типовий комплексний план організації науково-дослідницької роботи студентів на весь період навчання», у якому викладена комплексна система НДРС. Згідно із зазначеними документами, інтенсифікувались університетські дослідження у науках гуманітарного та суспільно-економічного профілю. Особлива увага надавалася роботі у галузі соціальної психології, соціології та ін. [4, 31]. НДРС згідно з даним комплексним планом тривала упродовж п'яти семестрів [4, 26 – 27].

Обов'язковою ланкою навчання у класичних університетах стала СНДР на початку 80-х рр. XX ст. У рекомендаціях «Ради університетів при Міністерстві вищого і середньої спеціальної освіти СРСР», 25 – 26 червня 1981 р. наголошувалося на необхідності «створити умови для плідної самостійної роботи студентів. Розширити можливість роботи студентів-відмінників за індивідуальними графіками [9, 13].

Уважаємо, що така можливість сприяла розвитку студентської науки, кращі студенти могли втілювати свої наукові ідеї у практику. Водночас, як зазначає Л. Прокопів, «в організації НДРС було чимало недоліків і негативних тенденцій. Спроба надати студентові велику кількість наукової інформації привела до втрати спеціаліста, здатного творчо мислити, створювати нове. Як наслідок, при великій кількості студентів, які брали участь у науково-дослідній роботі, показники її ефективності зменшувались. Продуктивну роботу виконувало менше половини майбутніх випускників пе-

дагогічних вузів. Серйозною перешкодою залишалась слабка матеріально-технічна база, недостатня кількість підручників та посібників» [10, 110].

1985 – 1991 рр. – на етапі перебудови освіти – у класичних університетах і надалі працювали згідно з «Комплексними планами організації НДРС на весь період навчання», відповідно до яких до навчальних планів вводилися курси «Основи наукових досліджень» [10]. Ефективними формами студентської наукової роботи залишалися студентські наукові гуртки та клуби, конкурси студентських наукових робіт, олімпіади.

Основними напрямками перебудови вищої освіти в країні передбачалася диференціація змісту підготовки спеціалістів шляхом організації підготовки спеціалістів згідно з замовленнями установ та організацій, забезпечення єдиної наукової та навчальної підготовки шляхом широкого залучення студентів у НДРС [7, 1].

Характерною особливістю цього етапу розвитку НДРС було подальше удосконалення комплексної системи організації наукової творчості студентів, розрахованої на весь період навчання. У зв'язку з цим визначальним напрямком розвитку системи НДРС у кінці 80-х стало впровадження до практики класичного університету комплексного підходу до планування та організації студентської наукової роботи як одного із важливих факторів інтенсифікації наукової творчості. Основу такого підходу склали єдність мети та завдань, тісного взаємозв'язку всіх форм і методів наукової роботи студентів, які реалізувалися у навчальний та позанавчальний час [7, 2].

Висновки. Слід відзначити, що практика організації студентської науки і за радянських часів не давала вичерпних результатів. Однак НДРС в класичних університетах 1950 – 1990-х рр. була чітко організованою складовою навчально-наукової системи вищої школи, яка відповідала політичним, соціальним та економічним запитам свого періоду. Серед найбільш поширених форм організації СНДР в класичних університетах України були гуртки, проблемні групи, конкурси студентських наукових робіт, олімпіади тощо.

Пропонована стаття не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. **Перспективним** вважаємо порівняльний аналіз організації студентської науково-дослідницької роботи в університетах України та зарубіжжя.

Література

1. Вища школа на новому етапі (З досвіду перебудови вищої школи на Україні) / за ред. В.І. Пітова, В.М. Попова та ін. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. – 240 с.
2. Вища школа Української РСР за 50 років (1917 – 1967 рр.) : в 2-х ч. / відпов. ред. вид. В.І. Пітов. – Вид-во Київ. ун., 1968. – Ч. 2. – 540 с.
3. Высшая школа : сборник основных постановлений, приказов и инструкций. – М., 1978, – Т. 2. – С. 128 – 130.

4. Ефименко Г.Г. Высшее образование в Украинской Советской Социалистической Республике / Г.Г. Ефименко, Г.А. Лилицкий, В.А. Баженов. – К. : Вища школа, 1983. – 94 с.
5. Єфремов С.В. Професійна спрямованість науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України у другій половині ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С.В. Єфремов ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2010. – 23 с.
6. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1948. – № 17. – С. 6 – 9
7. Кавгерманьян В.С. Пути совершенствования форм организации научного и технического творчества студентов / В.С. Кавгерманьян и др. – М., 1988. – 44 с.
8. Наукова та технічна творчість студентів (Матеріали І республіканського зльоту студентів). – К. : Вид-во Київ. університету, 1970. – 90 с.
9. Научно-исследовательская и творческая работа студентов и учащихся средних учебных заведений : сборник основных постановлений, приказов и инструкций / под ред. В.И. Крутова. – М. : Высш. шк., 1984. – 143 с.
10. Прокопів Л.М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ століття) : монографія / Л. Прокопів. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – 256 с.
11. Система организации научно-исследовательской работы студентов в вузах страны : сб. статей / под ред. В.П. Елютина. – М. : Высш. шк., 1984. – 215 с.
12. Стрельский В.И. Основы научно-исследовательской работы студентов / В.И. Стрельский. – К. : Вища школа, 1981. – 152 с.
13. Удовиченко Г.М. Плахова А.І. Науково-дослідна робота студентів – майбутніх вчителів / Г.М. Удовиченко, А.І. Плахова // Рідна школа. – К. – 1974. – № 2. – С. 102 – 108.

References

1. Vyshcha shkola na novomu etapi (Z dosvidu perebudovy vyshchoi shkoly na Ukraini) / za red V.I. Pitova, Kiev, 1961, 240 p. [in Ukrainian]
2. Vyshcha shkola Ukrainiskoi RSR za 50 rokiv (1917 – 1967 rr.) : v 2-kh ch. / vidpov. red. vyd. V.I. Pitov, Ch. 2, Kiev, 1968, 540 p. [in Russian]
3. Vysshiaia shkola : sbornik osnovnykh postanovlenyi, prykazov y ynstruktsyi. – Moskva., 1978, v. 2, pp. 128 – 130. [in Russian]
4. Efymenko H.H. Visshee obrazovanye v Ukraynskoi Sovetskoi Sotsyalystrycheskoi Respublyke, Kiev, 1983, 94 p. [in Russian]
5. Iefremov S.V. Profesiina spriamovanist naukovo-doslidnoi roboty studentiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy u druhii polovyni XX stolittia : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / S.V. Yefremov ; Khark. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody, Kh., 2010, 23 p. [in Ukrainian]
6. Zbirnyk nakaziv ta rozporiadzhen Ministerstva osvity URSR, 1948, Vol. 17, pp. 6 – 9. [in Ukrainian]
7. Kavhermanian V.S. Puty sovershenstvovanyia form orhanyzatsyy nauchnoho y tekhnicheskoho tvorchestva studentov / V.S. Kavhermanian y dr. – M., 1988, 44 p. [in Russian]

8. Naukova ta tekhnichna tvorchist studentiv (Materialy I respublikanskoho zlotu studentiv). – Kiev, 1970, 90 p. *[in Ukrainian]*

9. Nauchno-yssledovatelskaia y tvorcheskaia rabota studentov y uchashchykhsia srednykh uchebnykh zavedenyi : sbornik osnovnykh postanovlenyi, prykazov y ynstruktsyi / pod red. V. Y. Krutova. – Moskva, 1984, 143 p. *[in Russian]*

10. Prokopiv L.M. Navchalno-vykhovna robota z obdarovanoiu moloddiu u vyshchykh pedahohichnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna XX stolittia) : monohrafiia, Ivano-Frankivsk, 2005, 256 p. *[in Ukrainian]*

11. Systema orhanyzatsyy nauchno-yssledovatel'skoi raboty studentov v vuzakh strany : sb. statei / pod red V.P. Eliutyna. – Moskva, 1984, – 215 p. *[in Russian]*

12. Strel'skiy V.Y. Osnovy nauchno-yssledovatel'skoi raboty studentov. – Kiev, 1981. – 152 p. *[in Russian]*

13. Udovychenko H.M. Naukovo-doslidna robota studentiv – maibutnikh vchyteliv / Ridna shkola, 1974, Vol. 2. – pp. 102 – 108. *[in Ukrainian]*

Дмитришин Оксана. Содержание и формы научно-исследовательской работы студентов в классических университетах Украины (1950 – 1990 гг.). В статье проанализированы основные подходы к пониманию содержания и форм научно-исследовательской работы студентов классических университетов Украины (второй половины XX в.). Автор предлагает, в соответствии с выделенными им этапами деятельности, специфику организации студенческой науки в течение второй половины XX в., приводит примеры организации различных форм НИРС в классических университетах Украины.

Ключевые слова: классические университеты, студенчество, содержание, формы студенческая научно-исследовательская работа студентов, этапы деятельности.

Dmytryshyn Oksana. Content and forms of student research in classical universities in Ukraine (1950 – 1990). The article deals with the main approaches to understanding content and forms of student research in Ukrainian classical universities (the second half of the 20th century). In accordance with defined stages of activities, the author offers specifics of organization of students' training during the second half of the twentieth century and provides examples of various forms of organization of SR. The author emphasizes that student research is the historical and pedagogical problem that requires study and deep analysis of previously gained experience.

Key words: classical universities, students, content, form student research work of students of stages.

Одержано 10.02.2016